

Bijlagen

Burgers over democratie en rechtsstaat

Kennisnotitie voor de Staatscommissie rechtsstaat

Lonneke van Noije en Josje den Ridder

Inhoud

A	Vragen van de staatscommissie aan het SCP.....	3
B	Groepsverschillen.....	5
C	Relevante oordelen voor tevredenheid over de democratie.....	8

A Vragen van de staatscommissie aan het SCP

A.1 Vragen vanuit de algemene opdracht aan de staatscommissie

Uit de algemene opdracht aan de staatscommissie om vanuit het burgerperspectief te adviseren over voorstellen of maatregelen ter bevordering van de *rule of law* en de rechtsstatelijke cultuur, daar waar deze voortvloeien uit de onderlinge verhouding tussen de staatsmachten en het zowel afzonderlijk als samenhangend functioneren van de staatsmachten, kunnen de volgende mogelijke vragen worden afgeleid:

- a Wat verstaan burgers onder de rechtsstaat? Welke associaties hebben zij daarbij?
- b Aan welke waarden denken burgers als zij aan de overheid en de rechtsstaat denken?
- c Aan welke organisaties denken burgers als zij aan de overheid en de rechtsstaat denken? Wordt het beeld dat burgers van de overheid hebben vooral gevormd door contacten met lokale overheden, de Belastingdienst, of andere instanties?
- d In hoeverre hebben burgers vertrouwen in de verschillende instituties van de rechtsstaat?
- e Wat zien burgers als problemen in het functioneren van de rechtsstaat in Nederland?
- f Wat zien burgers als voorstellen of maatregelen ter bevordering van de rechtsstaat?
- g In hoeverre hebben burgers invloed op het werk van de verschillende instituties van de rechtsstaat?
- h Welke elementen in de taakopdracht van de staatscommissie (inclusief specifieke aandachtspunten) vinden burgers het belangrijkste?
- i In hoeverre is het mogelijk om de antwoorden op de voorgaande vragen uit te splitsen naar leeftijd, opleiding, economische positie, culturele achtergrond, gezondheid of burgerschapsstijlen?

A.2 Vragen over de specifieke aandachtspunten in de taakopdracht

Het instellingsbesluit noemt vijf specifieke aandachtspunten waaraan de staatscommissie in het bijzonder aandacht moet besteden. Deze kunnen aanleiding geven tot de volgende onderzoeksvragen.

- a De rechtsstatelijke balans tussen professionele samenwerking van de staatsmachten en voldoende distantie ten opzichte van elkaar:
  - i Hoe kijken burgers naar de verwevenheid/distantie tussen de staatsmachten? Wat is hun perceptie van de verhoudingen?
- b De benoemingsprocedures en nevenfuncties binnen de staatsmachten:
  - i In hoeverre is het voor burgers van belang om zich vertegenwoordigd te voelen/zien in de staatsmachten?
    - Verschilt dat belang per macht of beroepsgroep (volksvertegenwoordigers, bestuurders en rechters; eventueel ambtenaren)?
    - Verschilt dat tussen verschillende groepen in de samenleving.
    - Wat vinden burgers van dubbelfuncties (bv. hoge ambtenaar op een ministerie als hoofdfunctie en rechterplaatsvervanger als nevenfunctie)?
- c Een betere informatie-uitwisseling tussen de staatsmachten, waardoor deze beter in staat zijn hun rol te vervullen:
  - i Welke vormen van informatie-uitwisseling tussen de staatsmachten vinden burgers van belang?

- ii Valt er iets te zeggen over groepen in de samenleving voor wie de informatie-uitwisseling tussen de staatsmachten van bijzonder belang is (journalisten, ngo's, wetenschappers)?
- d Een verbetering van de toegang tot en de toegankelijkheid van de staatsmachten:
  - i Hoe ervaren burgers de toegang tot en toegankelijkheid van de staatsmachten, of de samenstellende instellingen (parlement, bestuur, rechtspraak, andere hoge colleges van staat)?
  - ii Wat valt op per staatsmacht of instelling?
  - iii Valt er iets te zeggen over verschillen tussen centrale en decentrale uitvoeringsorganisaties?
  - iv Kan in het antwoord op de voorgaande vragen worden onderscheiden tussen verschillende groepen in de samenleving?
- e Het mechanisme van een rechtsstaatagenda:
  - i Is er iets bekend over de wijze waarop burgers betrokken willen worden bij het 'onderhoud' van de rechtsstaat?

B Groepsverschillen

Tabel B.1 Opvattingen over democratie en sterke leider naar opleiding, leeftijd en stemgedrag (in 2021), Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder, 2021/'22 (in procenten 'erg belangrijk')^{a,b,c}

	belang om in democratisch bestuurd land te leven		aanvaardbaarheid sterke leider die boven de wet staat	
	erg belangrijk	onvoldoende belangrijk	onvoldoende aanvaardbaar	erg aanvaardbaar
<i>opleiding</i>				
basis/vmbo/mbo-1	71,5 ^{2,3}	9,1	70,8 ^{2,3,4}	10,0
mbo>1/havo/vwo	83,0 ³	4,3	79,9	7,3
hbo/wo	94,1 ^{1,2}	1,5	88,0	8,0
<i>leeftijd</i>				
15-34	83,1 ²	5,4	81,4 ⁴	6,8 ^{2,3,4}
35-54	84,8 ^{1,4}	5,1	83,8 ⁴	7,4 ^{1,4}
55-64	86,0 ⁴	4,7	78,5 ⁴	9,8 ¹
65+	79,4 ^{2,3}	3,8	74,4 ^{1,2,3}	10,7 ^{1,2}
<i>stemgedrag '21</i>				
VVD/D66/CDA/CU	89,0 ^{4,5}	1,8 ^{4,5}	82,3 ^{4,5}	8,4
PvdA/GL/Volt	93,4 ^{3,4,5}	2,3 ^{4,5}	90,6 ^{1,3,4,5}	3,4 ^{3,5}
SP/PvdD/BIJ1/DENK	81,9 ^{3,5}	5,5 ⁵	74,8 ²	14,8 ²
PVV/FVD/JA21/BBB	75,9 ^{1,2}	10,0 ^{1,2}	72,5 ^{1,2}	9,1
niet gestemd	83,2 ^{1,2,3}	12,2 ^{1,2,3}	75,1 ^{1,2}	6,9 ²

- a 'Erg belangrijk' en 'erg aanvaardbaar' = scores 8, 9 of 10 op een 11-puntsschaal van 0 'helemaal niet belangrijk/aanvaardbaar' tot 10 'uiterst belangrijk/aanvaardbaar'. Deze scores tellen samen met scores 0 t/m 7, 'weet niet' en 'wil niet zeggen' op tot 100%.
'Onvoldoende belangrijk' en 'onvoldoende aanvaardbaar' = scores 0 t/m 5 op dezelfde 11-puntsschaal.
- b Groepen wijken significant ($p < 0,01$) af van de genoemde groep in superscript. De nummers in superscript komen overeen met de volgorde waarin de categorieën in rij 2 genoemd worden.
- c Groep overig (blanco/50PLUS/SGP/anders) niet weergegeven.

Bron: ESS (ESS'20/'22); SCP-bewerking

Tabel B.2 Belang van waarden voor democratie naar opleiding, leeftijd en stemgedrag (in 2021), Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder, 2021/'22 (in procenten 'erg belangrijk')^{a,b,c}

	opleiding			leeftijd				stemgedrag in 2021				
	basis/ vmbo/ mbo-1	mbo>1/ havo/ vwo	hbo/wo	15-34	35-54	55-64	65+	VVD/D66/ CDA/CU	PvdA/ GL/Volt	SP/PvdD/ BIJ1/DENK	PVV/FVD/ JA21/BBB	niet gestemd
gelijke behandeling door rechtbanken	83,8 ^{2,3}	90,8 ^{1,3}	95,7 ^{1,2}	91,5	91,1	89,8	88,5	91,3	92,9	94,9	88,5	80,9 ^{1,2,3}
vrije en eerlijke verkiezingen	77,6 ^{2,3}	88,3 ^{1,3}	97,4 ^{1,2}	91,7	89,9	87,3	81,2	91,9 ^{4,5}	94,9 ^{4,5}	88,4 ⁵	83,2 ^{1,2}	67,3 ^{1,2,3}
bescherming rechten minderheden	66,6 ^{2,3}	82,0 ^{1,3}	88,6 ^{1,2}	77,8 ^{2,4}	79,5 ^{1,4}	85,9 ⁴	78,0 ^{1,2,3}	83,2 ^{4,5}	90,1 ^{4,5}	89,6 ^{4,5}	67,4 ^{1,2,3}	68,2 ^{1,2,3}
media vrij om regering te bekritisieren	64,7 ^{2,3}	76,4 ^{1,3}	86,7 ^{1,2}	75,1 ^{2,3}	78,3 ^{1,4}	79,2 ^{1,4}	73,9 ^{2,3}	76,4 ^{2,5}	92,1 ^{1,3,4,5}	80,2 ^{2,5}	74,1 ²	60,2 ^{1,2,3}
bescherming tegen armoede	74,3	79,0 ³	68,3 ²	69,0 ^{3,4}	72,5 ^{3,4}	77,6 ^{1,2}	80,3 ^{1,2}	70,7 ^{2,3,5}	83,6 ^{1,5}	87,9 ^{1,4,5}	75,3	73,4 ^{1,2,3}
partijen bieden alternatieve visies	55,0 ^{2,3}	71,2 ¹	75,1 ¹	62,2 ³	73,4	68,1 ^{1,4}	66,4 ³	71,2	77,6 ^{4,5}	74,3	60,9	47,5 ^{1,2,3}
verkiezingen straffen slecht werk af	62,1	62,8	60,4	53,2 ^{2,3,4}	60,5 ¹	68,4 ¹	70,8 ¹	61,4	65,6	72,4	69,5	44,5
verkleinen inkomensverschillen	58,5	58,0	50,6	46,2 ^{3,4}	54,8 ^{3,4}	60,8 ^{1,2}	66,1 ^{1,2}	51,5 ^{2,3,5}	70,4 ^{1,4}	78,3 ^{1,4}	44,2 ^{3,3,5}	60,1 ^{1,4}
laatste woord via referenda	52,8 ³	53,4 ³	31,8 ^{1,2}	44,6	43,4 ³	49,5 ²	48,9	38,9 ^{3,4,5}	39,8 ^{4,5}	54,4 ¹	64,7 ^{1,2}	54,0 ^{1,2}
cruciale beslissingen nationaal i.p.v. EU	47,9	49,1 ³	39,4 ²	38,5 ^{2,3,4}	48,7 ^{1,3,4}	47,5 ^{1,2}	49,2 ^{1,2}	43,5 ⁴	35,1 ^{4,5}	49,4	65,1 ^{1,2}	44,8 ²
opvattingen gewone mensen boven elite	42,5	39,2	35,4	32,1	41,4	40,9	42,7	32,3 ^{3,4,5}	41,4 ⁵	46,0 ¹	50,3 ¹	46,1 ^{1,2}

- a 'Erg belangrijk' = scores 8, 9 of 10 op een 11-puntsschaal van 0 'helemaal niet belangrijk' tot 10 'uiterst belangrijk'. In antwoord op de vraag: 'Kunt u aan de hand van deze kaart zeggen hoe belangrijk u het vindt voor de democratie in het algemeen dat... nationale verkiezingen vrij en eerlijk verlopen?' Deze scores tellen samen met scores 0 t/m 7, 'weet niet' en 'wil niet zeggen' op tot 100%.
- b Groepen wijken significant ($p < 0,01$) af van de genoemde groep in superscript. De nummers in superscript komen overeen met de volgorde waarin de categorieën in rij 2 genoemd worden.
- c Groep overig (blanco/50PLUS/SGP/anders) niet weergegeven.

Bron: ESS (ESS'20/'22); SCP-bewerking

Tabel B.3 Oordeel over toepassing waarden in Nederland naar opleiding, leeftijd en stemgedrag (in 2021), Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder, 2021/22 (in procenten 'voldoende tevreden/voldoende van toepassing')^{a,b,c}

	opleiding			leeftijd				stemgedrag in 2021				
	basis/ vmbo/ mbo-1	mbo>1/ havo/ vwo	hbo/wo	15-34	35-54	55-64	65+	VVD/ D66/ CDA/CU	PvdA/ GL/Volt	SP/PvdD/ BIJ1/DENK	PVV/FVD/ JA21/BBB	niet gestemd
tevredenheid democratie	57,7 ^{2,3}	68,3 ^{1,3}	77,9 ^{1,2}	72,2 ^{2,3,4}	66,4 ¹	66,2 ¹	67,6 ¹	79,3 ^{3,4,5}	76,7 ^{3,4,5}	57,0 ⁵	41,7 ^{1,2}	54,1 ^{1,2,3}
gelijke behandeling door rechtbanken	70,0 ³	77,6	83,6 ¹	77,8	76,3	75,9	79,0	85,0 ^{3,4,5}	77,6 ⁵	73,7 ^{1,5}	67,3 ^{1,5}	63,0 ^{1,2,3,4}
vrije en eerlijke verkiezingen	80,2 ^{2,3}	88,0 ^{1,3}	96,4 ^{1,2}	84,4	89,0	88,7	92,9	95,0 ^{4,5}	92,8 ^{4,5}	91,1 ^{4,5}	77,4 ^{1,2,3,5}	71,0 ^{1,2,3,4}
bescherming rechten minderheden	72,6 ³	73,4 ³	81,2 ^{1,2}	76,9	72,0	72,7	81,2	81,5 ^{3,4}	78,5 ⁴	65,3	65,4 ^{1,2}	70,9
media vrij om regering te bekritisieren	79,9 ³	87,0 ³	93,2 ^{1,2}	82,8 ⁴	85,9 ⁴	90,9	90,6 ^{1,2}	93,0 ^{4,5}	91,8 ^{4,5}	88,6 ^{4,5}	74,0 ^{-1,2,3,5}	79,1 ^{1,2,3,4}
bescherming tegen armoede	48,1	46,0	47,4	47,8	43,7 ⁴	45,1 ⁴	51,1 ^{2,3}	53,6 ^{2,3,4,5}	41,9 ^{1,5}	35,9 ¹	38,8 ^{1,5}	46,9 ^{1,2,4}
partijen bieden alternatieve visies	66,6 ³	74,2 ³	81,9 ^{1,2}	73,4 ^{2,3,4}	73,1 ¹	73,0 ¹	78,9 ¹	80,3 ^{4,5}	80,4 ^{4,5}	76,2	65,7 ^{1,2}	55,6 ^{1,2}
verkiezingen straffen slecht werk af	59,3	51,7	51,6	44,4 ^{2,3,4}	50,3 ^{1,3,4}	53,3 ^{1,2,4}	71,1 ^{1,2,3}	66,1 ^{2,3,4,5}	45,5 ¹	43,7 ¹	42,7 ¹	44,8 ¹
verkleinen inkomensverschillen	44,0	45,0	50,8	49,2 ^{2,3}	43,3 ^{1,4}	42,4 ^{1,4}	50,6 ^{2,3}	55,5 ^{2,3,4,5}	41,0 ^{1,5}	34,6 ¹	30,3 ¹	39,7 ^{1,2}
laatste woord via referenda	51,0 ³	43,7 ³	30,5 ^{1,2}	39,4 ⁴	34,3 ⁴	41,8 ⁴	52,1 ^{1,2,3}	43,8	35,0	34,7	39,6	42,2
cruciale beslissingen nationaal i.p.v. EU	58,0 ³	63,4	68,1 ¹	63,9 ^{2,3}	59,4 ¹	63,4 ¹	66,7	72,6 ^{3,4,5}	66,2 ^{4,5}	55,6 ^{1,5}	45,0 ^{1,2}	52,1 ^{1,2,3}
opvattingen gewone mensen boven elite	32,7	30,0	26,0	30,6 ²	23,7 ^{1,4}	30,3 ⁴	34,6 ^{2,3}	32,0	26,4	27,5	23,2	32,1

- a 'Voldoende tevreden' en 'voldoende van toepassing' = scores 6,7, 8, 9 of 10 op een 11-puntsschaal van 0 'helemaal niet tevreden/van toepassing' tot 10 'uiterst tevreden/van toepassing'. In antwoord op de vraag: '[...] In hoeverre vindt u dat de volgende uitspraken van toepassing zijn in Nederland?' Deze scores tellen samen met scores 0 t/m 5, 'weet niet' en 'wil niet zeggen' op tot 100%.
- b Groepen wijken significant ($p < 0,01$) af van de genoemde groep in superscript. De nummers in superscript komen overeen met de volgorde waarin de categorieën in rij 2 genoemd worden.
- c Groep overig (blanco/50PLUS/SGP/anders) niet weergegeven.

Bron: ESS (ESS'20/22); SCP-bewerking

C Relevante oordelen voor tevredenheid over de democratie

Tabel C.1 Samenhang van tevredenheid over het functioneren van de democratie in Nederland met verschillende oordelen over het functioneren van het Nederlandse systeem, personen van 15 jaar en ouder, 2021/22 (in ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten)^{a,b,c}

	tevredenheid over democratie
gelijke behandeling door rechtbanken	0,13*
vrije en eerlijke verkiezingen	0,18*
bescherming rechten minderheden	0,07
media vrij om regering te bekritisieren	0,08
bescherming tegen armoede	0,00
partijen bieden alternatieve visies	0,08
verkiezingen straffen slecht werk af	0,04
verkleinen inkomensverschillen	0,02
laatste woord via referenda	0,00
cruciale beslissingen nationaal i.p.v. EU	0,07
wil van het volk niet tegengehouden	0,01
opvattingen gewone mensen boven elite	0,12*
leeftijd	-0,01*
opleiding	0,00
gender	0,15
_cons	1,14
n	1221

* = significant verband, $p < 0,01$

- a Vraagstelling: 'Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe tevreden u bent over het functioneren van de democratie in Nederland?' 1 = 'helemaal niet tevreden', 10 = 'heel erg tevreden'. De antwoordoptie 'ik weet het niet' is hier buiten beschouwing gelaten.
- b Alle variabelen zijn op een gelijke schaal gemeten, waardoor de coëfficiënten onderling te vergelijken zijn.
- c Sommige onafhankelijke variabelen correleren, maar het probleem is beperkt; de gemiddelde VIF-waarde voor het model is 1,58. Voor bescherming tegen armoede en het verkleinen van inkomensverschillen is de waarde hoger dan 2, wat maakt dat de betrouwbaarheidsintervallen voor deze effecten iets groter zijn. De overige waarden zijn kleiner. Omdat geen van de onafhankelijke variabelen in de buurt van een VIF-waarde hoger dan 10 komt, is besloten ze in het model te houden.

Bron: ESS (ESS'20/22); SCP-bewerking